

Witold Jakubowski

University of Wrocław, Poland

ORCID 0000-0001-8718-3118

**O trudnej sztuce pomagania. Artykuł recenzyjny
książki *Uchodźcy pośród nas. Pomaganie
w perspektywie interdyscyplinarnej* pod red. Ewy
Kurantowicz, Wydawnictwo Naukowe DSW,
Wrocław 2022**

**About the difficult art of helping. Book review *Refugees Among Us Aid
in an Interdisciplinary Perspective* edited by Ewa Kurantowicz**

Abstract: The article is discussion of a book dedicated to aid activities addressed to refugees from Ukraine after the start of hostilities. The reviewed book was based on projects which showed to socio-cultural dimension of helping. The projects was carried out in Wrocław by an interdisciplinary team of researches.

Keywords: refugees, helping, Ukraine.

Nowa ustawa o szkolnictwie wyższym i nauce oraz związany z nią system oceny jednostek badawczych spowodowały widoczne „przetrasowania” w publikacjach naukowych, jakie ukazują się w ostatnich latach. Dostrzegalne jest „przesunięcie” aktywności publikacyjnej w stronę czasopism, przy jednoczesnym spadku zainteresowania w publikowaniu w pracach zbiorowych. Choć niezwykle trudne do obrony jest stanowisko, że o jakości tekstu decyduje miejsce jego publikacji, to niestety dostrzegalna jest pewna prawidłowość w aktywności publikacyjnej badaczy, którą można zilustrować faktem, iż coraz bardziej koncentrują się oni na tym „gdzie publikować”, niż na poznawczym formacie swych doniesień naukowych. Ważniejsze stały

się punkty zdobywane za publikacje, niż rzeczywista wartość drukowanych tekstów, której wskaźnikiem może być choćby ich „cytowalność”.

Wypada zwrócić uwagę, że w obowiązującym „układzie punktowym” niski status mają zarówno rozdziały w pracach wieloautorskich, jak i same książki „pod redakcją”, które wprawdzie ukazują wielowymiarowo jakies zagadnienie, jednak nie są monografiami w tradycyjnym rozumieniu. Zresztą obecnie nawet kilkusetstronicowe monografie mogą „wazyć” tyle samo, co artykuł, mający kilkanaście stron (wydrukowany w „odpowiednim miejscu”). Ten stan rzeczy skutkuje „rozproszeniem” tekstów, „schowanych” na łamach różnych czasopism, których cykl wydawniczy często wcale nie jest krótki. Teksty te nie zawsze są odnajdywalne w wyszukiwarkach i szybko tracą swoją „poznawczą świeżość”. Tymczasem właśnie takie opracowania, których redaktorzy zapraszają do współpracy badaczy z różnych dyscyplin, mają szansę ukazać analizowany temat z różnych perspektyw. Są to często prace, omawiające w sposób niezwykle ciekawy problemy, które pojawiły się w naszej rzeczywistości społecznej „nagle” i właśnie „szybka reakcja badawcza” oraz naukowy opis tychże problemów jest tu szczególnie wartościowy, tym bardziej, że czytelnik może „w jednym miejscu” zapoznać się z interesującym go zagadnieniem. Na szczęście nie wszyscy badacze poddają się presji „algorytmu parametryzującego” i istotniejsze dla nich jest uchwycenie, zbadanie oraz opisanie ważnego problemu, niż zdobyte w tym procesie punkty. Dzięki temu powstają opracowania niebanalne, które bronią się świeżością spojrzenia w badaniu zjawisk „ulotnych”. Taką właśnie książką jest praca pod redakcją Ewy Kurantowicz *Uchodźcy pośród nas. Pomaganie w perspektywie interdyscyplinarnej*, Wydawnictwo DSW, Wrocław 2022.

Tytuł tego opracowania nawiązuje do książki Obcy u naszych bram Zygmunta Baumana (2016), na co zwraca uwagę redaktorka naukowa tomu. Stefan Bednarek zauważa, że w dzisiejszej humanistyce często zastępuje się wyraz „obcy” słowem „inny”, jednak słowa „inny” i „obcy” różnią się zakresami znaczeniowymi tak dalece, że nie powinny być traktowane jako synonimy. Słowo „inny” odróżnia, ale nie wyłącza z grupy, natomiast wyraz „obcy” nie dopuszcza żadnych z nią związków. Ponadto wyraz „obcy” ewokuje niechęć, obawę, ostrożność, wrogość. „Podstawowa dla rozbudzenia ludzkiej samowiedzy opozycja „swój” - „obcy”, jak ją kiedyś nazywano, zastępowana jest formułą ‘my’ - ‘oni’, ‘my’ - ‘inni’, ‘ludzie’ - ‘nieludzie’. Ta ostatnia opozycja jest chyba najtrafniejszym substytutem formuły ‘swój’ - ‘obcy’, wyłącza bowiem tych, którzy nie są nami, poza ludzki gatunek. Materiały etnologiczne potwierdzają bowiem tę właściwość wszelkiego pierwotnego etnocentryzmu: liczne bowiem grupy nazwę człowieka rezerwowały w swych językach tylko

dla swych członków, wszyscy pozostali byli nie-ludźmi, czyli właśnie 'obcymi'. Byłoby jednak naiwnością uważać, że ów pierwotny etnocentryzm należy do odległej przeszłości. Kiedy się pragnie budować nowy lepszy świat, można szermować formułą 'innych', równouprawnionych w swej odrębności, atrakcyjnych w swej barwności i niezbędnych w kreowaniu powabnej w swym bogactwie rzeczywistości. Kiedy jednak trzeba ten świat opisać, trudno nie zauważyć, jak owa wyłączająca ze wspólnoty kategoria 'obcy' konstituuje etnicyzmy, fundamentalizmy, szowinizmy, ekskluzywizmy itd." (Bednarek, 2008, s. 5). Refleksje wrocławskiego kulturoznawcy wydają się kreślić dwie perspektywy ukazywania „problemu uchodźców”. Nietrudno zauważyć, że w oficjalnym przekazie politycznym częściej traktuje się ich jako „obcych” (akcentując choćby potencjalne niebezpieczeństwa wynikające z kontaktu z nimi), niż „innych”. W moim przekonaniu praca pod redakcją Ewy Kurantowicz pomaga lepiej rozumieć istotę pomocy osobom, którzy tej pomocy potrzebują, a to, że są „inni” nie ma tu większego znaczenia.

Już na wstępie mojej recenzji chcę zaznaczyć, że omawiana książka podejmuje interesujący, niezwykle ważny i ciągle aktualny temat. Atak Rosji na Ukrainę skutkowałam *exodusem* Ukraińców z terenów objętych działaniami wojennymi (oraz zagrożonych takim działaniem) a Polska była pierwszym, naturalnym kierunkiem ucieczki. Codziennie przyjeżdżały do naszego kraju pociągi pełne przerażonych kobiet z dziećmi. Jednym z miast, które stało się miejscem schronienia był Wrocław. Mimo niedoskonałości regulacji prawnych dotyczących organizacji działań pomocowych dla uchodźców, a nawet oporu władzy w tym zakresie (zwłaszcza w odniesieniu do wcześniejszego kryzysu na granicy polsko-białoruskiej), społeczeństwo polskie starało się sprostać zaistniałej sytuacji tworząc rozmaite oddolne inicjatywy. Teksty konstruujące książkę ilustrują różne aspekty pomagania w sytuacji krytycznej jaką jest wojna, dzięki czemu praca pod redakcją naukową Ewy Kurantowicz tworzy mozaikowy obraz pomocy organizowanej we Wrocławiu dla uchodźców z Ukrainy. Autorka tego opracowania zaprosiła do współpracy badaczy, reprezentujących różne dyscypliny: pedagogikę, komunikację społeczną i media, bezpieczeństwo, nauki o polityce i administracji, sztukę i filozofię po to, by wspólnie przyjrzeć się społeczno-kulturowemu wymiarowi pomagania, które „sprowokowane” zostało konfliktem zbrojnym między Rosją a Ukrainą. Szczególnie wartościowe, w moim przekonaniu, było także włączenie do tego projektu badawczego studentów oraz doktorantów i umożliwienie im tym samym debiutu naukowego. Książka ma precyzyjnie i logicznie zarysowaną strukturę. Zbudowana jest z siedmiu rozdziałów oraz epilogu. Przyjrzyjmy się całości opracowania.

Rozdział pierwszy „Ramy pomagania”, wypełnia napisany przez Helenę Wyligalę tekst *Pomoc dla obywateli Ukrainy z perspektywy polskiej polityki migracyjnej*, który jest omówieniem założeń i skuteczności polskiej polityki migracyjnej w odniesieniu do kryzysów migracyjnych z lat 2021-2022. W artykule tym wykorzystane zostały dane statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego, Urzędu ds. Cudzoziemców oraz Straży Granicznej. Autorka, analizując prawne i polityczne rozwiązania z zakresu instytucjonalnej pomocy dla cudzoziemców, dokonuje oceny przygotowania państwa do pomocy kierowanej do migrantów w związku z wybuchem wojny. Jak zauważa autorka tego rozdziału, doświadczenia związane z kryzysami uchodźczymi 2021/22 miały i mają moc konstytuującą zmianę w dyskursie publicznym. „Po pierwsze tematyka migracji, uchodźców i granicy pojawia się już nie tylko w debacie politycznej, ale i społecznej. Po drugie stanowi to wyzwanie i szansę budowy dopasowanej do potrzeb społecznych polityki migracyjnej, bazującej na oddolnym aktywizmie tysięcy mieszkańców Polski, organizacji pozarządowych i zaangażowaniu lokalnych samorządów. Po trzecie doświadczenie liberalizacji zatrudniania cudzoziemców, zwłaszcza z państw Europy Wschodniej, pozwala na bieżąco doskonalić model imigracji pracowniczej, potrzebnej dla rozwoju społeczno-gospodarczego. Przy niewłaściwie konstruowanych rozwiązaniach legislacyjnych, nieadekwatnie akcentowanych problemach i źle projektowanych programach istnieje jednak zagrożenie instrumentalizacji procesów migracyjnych do celów politycznych i radykalizacji nastrojów antyimigracyjnych. (...) Po czwarte więc konieczna jest współpraca na różnych poziomach i płaszczyznach między interesariuszami polityki migracyjnej. Po piąte, po przyjęciu i udzieleniu pomocy kilku milionom osób uciekających z terenu Ukrainy, Polska stanęła w obliczu konieczności wypracowania rozwiązań systemowych w zakresie polityki integracyjnej, która obejmuje m.in. naukę języka, edukację, kulturę, mieszkalnictwo i relacje społeczne. Nie jest to działanie ad hoc, lecz długofalowe, wymaga planu i stałej, wielokierunkowej pracy, w tym sensie tworzy ignorowane dotąd pole odniesienia w dyskusji o polskiej polityce migracyjnej” (Wyligala, 2022, s. 27).

Rozdział drugi „Sztuka i pomaganie” tworzą dwa teksty, *Przychodzę do was...* Marii Reut i Agaty Gwizd-Leszczyńskiej, oraz *Niech policzą teraz nasze trupy* Moniki Taras. Fragment ten jest omówieniem działań artystycznych, które służyły jako przestrzeń budowania dialogu z uchodźcami a także uwrażliwiania naszego społeczeństwa na działania pomocowe.

Kolejny rozdział „Solidarność obywatelskiego pomagania” wypełniają trzy artykuły. Pierwszy, *Tworzenie miejsc wspólnych jako reakcja na kryzys uchodźczy. Doświadczenia z pracy wolontariackiej w „Czasoprzestrzeni” i „Stacji Dialog”* (Wrocław, marzec-kwiecień 2022) Karoliny Reinhard oraz Pawła Rudnickiego, jest relacją z pracy wrocławskiego wolontariatu. Ten świetnie napisany tekst, z interesująco zarysowanym teoretycznym i metodologicznym tłem, powstał w oparciu o badania prowadzone w dwóch miejscach: „Stacji Dialog” na Dworcu PKP Wrocław Główny, która była miejscem pierwszego kontaktu dla uchodźców przybywających do Wrocławia pociągami lub autobusami oraz „Czasoprzestrzeni”, byłej zajezdni tramwajowej przekształconej w miejsce spotkań społeczności lokalnej i organizacji społecznych, która w czasie kryzysu pełniła funkcję magazynu z najpotrzebniejszymi artykułami oraz jadłodajni. Wywiady przeprowadzone z wolontariuszami tworzą przejmujący obraz specyfiki sytuacji podczas kryzysu, przez co artykuł barwnie ilustruje działania pomocowe oraz rolę obywatelskiego zaangażowania w organizacji pomocy uchodźcom. Jak piszą autorzy: „Wspólnotowe działania wolontariuszy na rzecz uchodźców uruchomiły wiele emocji, relacji oraz wspólnych doświadczeń, które pozwoliły oswoić trudności wynikające z pracy obciążonej dużym zaangażowaniem, zmęczeniem i stresem. Trudna praca wolontariuszy – na rzecz ludzi doświadczających wojennych tragedii, zmuszonych do pozostawienia swoich bliskich i życiowego dobytku, opuszczających Ukrainę bez przekonania, że kiedykolwiek możliwy będzie powrót do ojczyzny – musiała odcisnąć na nich piętno współdoświadczenia traum i współtowarzyszenia rozpacz. Empatia, otwartość, rezygnacja z rutyny życiowej, potężne zaangażowanie stały się dla wolontariuszy – choćby chwilowym – antidotum na tragedie wojenne, które obserwowali w mediach i w interakcjach z uchodźcami” (Reinhard i Rudnicki, 2022, s. 57). Kolejny artykuł *Przystań Dobrej Komunikacji - Гавань доброї комунікації. Perspektywa pomocy glottodydaktycznej dla uchodźczyń i uchodźców* Agnieszki Małochy, omawia oddolną inicjatywę dotyczącą nauczania języka polskiego kierowaną do migrantów. Ostatni z artykułów tego rozdziału *Rola mediów społecznościowych w sytuacji przyjmowania uchodźców w Polsce na przykładzie działalności na FB grupy „Widzialna Ręka Wrocław”* Agnieszki Węglińskiej ukazuje rzeczywisty potencjał mediów w tworzeniu wspólnot nowego typu. Możliwości tkwiące w tym obszarze są ogromne, na co wskazują badacze od dawna (zob. Walter, 2011), jednak nie zawsze wykorzystywany jest on w przestrzeni instytucjonalnej pomocy. Jak zauważa autorka media społecznościowe już w okresie pandemii uwidoczniły swe możliwości pełniąc funkcję platformy wymiany informacji

o inicjatywach pomocowych oraz mobilizacji do wspólnego działania osób, które często się nie znają. To kolejny ważny, dobrze napisany tekst, będący wynikiem realizowanego projektu badawczego.

Rozdział czwarty „Udomawianie i instytucjonalizowanie pomagania” wypełniają trzy artykuły: *Motywacje osób przyjmujących uchodźców z Ukrainy w swoich domach. Studium doświadczeń ze współzamieszkiwania* Agnieszki Piekaruk; *O pomaganiu poradniczym pracowników socjalnych adresowanym do uchodźców z Ukrainy* Anety Słowik oraz *Kadra nauczycielska wobec nowo przybyłych uczniów ukraińskich* Konrada Burzyńskiego. Artykuły Piekaruk i Burzyńskiego są syntetycznymi sprawozdaniami z badań prowadzonych w ramach studenckich projektów badawczych. Niezaprzeczalnym walorem tych tekstów jest „dotknięcie” w wywiadach rzeczywistości „zwykłych ludzi” zaangażowanych w działania pomocowe. Oba artykuły ilustrują dylematy, trudności, częstą konieczność działania w poczuciu bezradności oraz koszty z tym faktem związane. Szkoda, że mało pogłębione są tu interpretacje wypowiedzi respondentów, jednak mimo braku doświadczenia badawczego autorów, teksty te wiele mówią o sytuacji osób zaangażowanych w pomoc uchodźcom. Interesujące są tu zwłaszcza wypowiedzi nauczycieli, przytaczane w tekście Burzyńskiego. Akcentowany jest w nich brak należytego przygotowania językowego uczniów ukraińskich przed włączeniem ich do polskiego systemu edukacyjnego, a także poczucie krzywdy wyrządzonej wszystkim dzieciom (polskim i ukraińskim) przez brak rozwiązań systemowych. Najciekawszym fragmentem tego rozdziału jest tekst Anety Słowik, ilustrujący codzienność pracy osób zawodowo związanych z pomocą społeczną. Z wypowiedzi badanych wyłania się szczerzy, „niekoloryzowany” (jak to ma zazwyczaj miejsce w przekazach medialnych) obraz pracy pracowników socjalnych działających często w instytucjonalnym chaosie, gdzie braki rozwiązań systemowych muszą być kompensowane własnym poświęceniem.

Rozdział piąty „(Nie)oczywiste obszary działania pomocowego” wypełniają dwa teksty *Branżowe inicjatywy wspierające uchodźców – rynek wydawniczy w Polsce* Magdaleny Karciarz, Doroty Siweckiej i Anny Andrejów-Kubów, w którym autorki szczegółowo analizują działania pomocowe podejmowane przez branżę wydawniczą w Polsce, oraz *Dostosowanie budynku starego terminala pasażerskiego w MPL im. Mikołaja Kopernika we Wrocławiu do obsługi uchodźców z Ukrainy – studium przypadku* Bogusława Węglińskiego, ukazujący kulisy i proces przygotowania budynku dawnego terminala dla potrzeb przybyłych do Wrocławia Ukraińców. Tekst wpisuje się w refleksję nad zarządzaniem w sytuacjach kryzysowych. Warto wspomnieć,

ze sprawność zarządzania w tym przypadku ilustruje fakt, iż terminal przystosowano do nowej roli w niewiele ponad 30 godzin.

Rozdział szósty „Przeżywanie wojny” zawiera trzy artykuły *Wojna i dzieci w badaniach Ludwika Bandury* Zbigniewa Kwiecińskiego, będący przypomnieniem badań nad wpływem wojny na psychikę dzieci i młodzieży prowadzonych przez Profesora Bandurę po II wojnie światowej, *Doświadczenia (nie)gotowości nauczycielskiej w pracy edukacyjnej z dziećmi-uchodźcami*, którego autorką jest Anna Łakoma-Kuriata oraz *Poszukiwanie sensu życia i doświadczanie siebie przez osoby cywilne podczas wojny w Ukrainie* Tatiany Jewsejewej, w którym autorka zastanawia się nad sposobami radzenia sobie w sytuacji granicznej, przy czym teoretyczną płaszczyzną odniesienia stała się tu koncepcja Viktora Frankla. Cały rozdział stanowi ciekawe studium nad doświadczaniem wojny a zaprezentowane w nim rozważania „dają do myślenia”.

Ostatni rozdział „Edukacja i pomaganie” budują dwa teksty *Uchodźstwo, migracje i pomaganie w nauczaniu antropologii kulturowej w szkole wyższej – uczenie (o) (do) inności* Marcina Gołębiaka, ukazujący wartość wiedzy z zakresu antropologii kulturowej w procesie pomagania oraz (z)rozumieniu specyfiki sytuacji uchodźców oraz *Dorośli uchodźcy jako uczestnicy kursów języka polskiego. Studium doświadczeń edukacyjnych* Ewy Kurantowicz i Łukasza Rogozińskiego, będący relacją z badań biografii edukacyjnych dorosłych uchodźców, którzy wzięli udział w kursie języka polskiego.

Książkę zamyka epilog, będący osobistą wypowiedzią Olhi Hordii-chuk, naukowczyni-uchodźczyni, która znalazła schronienie we Wrocławiu. To poruszający szczerością, ważny fragment książki, pozwalający czytelnikowi na wczucie się w sytuację autorki oraz pełniejsze zrozumienie przeżyć, jakie towarzyszyły jej i jej rodakom podczas, wymuszonego wojną, wyjazdu do Polski.

Książka pod redakcją Ewy Kurantowicz to interesująca i wartościowa pozycja naukowa. Niewątpliwą jej zaletą jest to, że spora część tekstów kończy się rekomendacjami dla agend rządowych, instytucji, samorządów, organizacji, które statutowo zajmują się szeroko rozumianym pomaganiem. Wszystkie teksty – jak pisze we wprowadzeniu redaktorka naukowa omawianego opracowania – posiadają swój ukryty potencjał uwrażliwiania czytelników i autorów na sytuację uchodźczą, ambiwalencję pomagania, „odrzućcie zwodniczej pokusy separacji” i „międzyludzką solidarność” (Kurantowicz, 2022, s. 11). Wypada mieć nadzieję, że propozycje te nie pozostaną wyłącznie w przestrzeni dyskursu naukowego, lecz staną się inspiracją dla praktyki.

Bibliografia:

- Bauman, Z. (2016). *Obcy u naszych drzwi*. Warszawa: PWN
- Bednarek, S. (2008). Wprowadzenie do semantyki „inności”. *Historia -Kultura-Globalizacja*, 2.
- Kurantowicz, E. (2022). Wprowadzenie. W: E. Kurantowicz (red.), *Uchodźcy pośród nas. Pomaganie w perspektywie interdyscyplinarnej*. Wrocław: Wydawnictwo DSW.
- Reinhard, K., Rudnicki P. (2022). Tworzenie miejsc wspólnych jako reakcja na kryzys uchodźczy. Doświadczenia z pracy wolontariackiej w „Czasoprzestrzeni” i „Stacji Dialog” (Wrocław, marzec–kwiecień 2022). W: E. Kurantowicz (red.), *Uchodźcy pośród nas. Pomaganie w perspektywie interdyscyplinarnej*. Wrocław: Wydawnictwo DSW.
- Walter, N. (2011). Internetowa kultura pomagania. W: W. Jakubowski (red.), *Kultura mediów, ciało i tożsamość – konteksty socjalizacyjne i edukacyjne*. Kraków: Impuls
- Wyligąła, H. (2022). Pomoc dla obywateli Ukrainy z perspektywy polskiej polityki migracyjnej. W: E. Kurantowicz (red.), *Uchodźcy pośród nas. Pomaganie w perspektywie interdyscyplinarnej*. Wrocław: Wydawnictwo DSW.